ASOS JOURNAL
The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 2/2, Haziran 2014, s. 12-27

Fatma Zehra FİDAN[1]

EĞİTİM VE BENLİK SAYGISI: KADIN KİMLİĞİNİN EĞİTİM YOLUYLA YENİDEN İNŞASI

Özet

Eğitim, kadınların benlik saygısını yükseltici etkisiyle kadınların kimlik inşasına katkıda bulunan bir olgudur, aynı zamanda, kadınların gündelik yaşamlarını daha iyi şartlarda sürdürmelerinde ve kendine güvenlerini kazanmada işlevseldir. Modern kent yaşamında, özellikle kırdan kente göç eden ailelerde kadınların yüksek eğitim yoluyla meslek sahibi olmaları geleneksel kültürün olumsuz etkileriyle engellenebilmektedir. Bu durum, istediği halde eğitim hayatına devam edemeyen ve sosyal yaşamda aktif bir rol almak isteyen kadınlarda benlik saygısının düşmesine yol açmaktadır. Eğitimsizlik, özellikle kentsel hayat şartlarında kadın yaşantılarını zorlaştıran bir etkiye sahiptir. Yüksek eğitim yoluyla meslek sahibi olan ve çalışma hayatına atılan kadınların benlik saygısı, bu eğitimsel süreçten geçilmediği duruma oranla yükselmekte, kendine güven duyan bir kimlik inşası mümkün olmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kimlik inşası, benlik saygısı, eğitim, söylem analizi.

EDUCATION AND SELF- RESPECT: RECONSTRACTION OF WOMEN IDENTITY THROUGH EDUCATION

Abstract

Education is a fact that it has contributed to constraction of women identity with effect of rasing the self- respect, also it is functional continuing women's daily life in better conditions and gaining self-confidence. In modern city life, especially in families who migrated from rural to urban, the women can be blocked to be employed by higher education with adverse effects of traditional culture. This situation has lead decreasing in self-esteem the women who have wanted to

[1] Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, fatmazehrafidan@gmail.com

continue her education and have taken an active role in the social life but they haven't carried out it. İlliteracy has an effect that it has complicated life of women especially in conditions of urban living. The self- respect of women who are employed by higher education and worked increased compared to the uneducation state and it is possible to constract an identity self- confident.

Keywords: Constraction of identity, self- respect, education, dicourse analysis.

Giriş

Bireylerin ve toplumların yaşamını farklı şekillerde etkileyen, son derece kapsamlı bir içeriğe sahip olan eğitim kavramı kısaca şöyle tanımlanabilir: Eğitim, bireyin toplumsal yeteneğinin ve en elverişli düzeyde kişisel yeteneğinin elde edilmesi için seçilmiş ve denetimli bir çevreyi (özellikle okulu) içine alan toplumsal bir süreçtir (Carter, 1945: 145). Eğitim aynı zamanda, bireyin davranışında, kendi yaşantısı yoluyla ve amaçlı olarak istendik değişiklik meydana getirme süreci (Ertürk, 1972: 12) ve bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamı (Tezcan, 1985: 4) olarak da tanımlanmaktadır. Tanım(lar)ından hareketle birey yaşamındaki değiştirici ve dönüştürücü rolünü kolaylıkla tespit edebileceğimiz eğitim, kadın yaşantıları söz konusu olduğunda farklı bir öneme haizdir.

Bu çalışmada, eğitimin tanımı ve işlevi bağlamında problematize ettiğimiz bir sorunun cevabını aramayı amaçlıyoruz: Eğitim almak ve sosyal yaşamda başarılı olmak kadınların benlik saygılarını ve kimlik inşasını nasıl etkilemekte, kadın, bu etki bağlamında sosyal yaşam kategorilerinde nasıl yer almaktadır? Sorunsalımız şüphesiz farklı uzanımlara sahiptir ve soruyu ele alış biçimlerine göre verilebilecek kapsamlı cevaplar söz konusudur. Biz bu sorunsala geleneksel, gündelik yaşamındaki eylemselliklerinde dinsel inançlarını önceleyen bir ailede yetişen, bu kültürel arka planla yüksek eğitim alan ve eğitimleri doğrultusunda bir işte çalışarak modern kent yaşamında var olmaya çalışan kadınların perspektifinden cevap aramayı tercih ettik. Araştırmada kendilerine başvurduğumuz kadınlar, kendilerini geleneksel kültüre ait bireyler olarak görmeseler de, tıpkı aileleri gibi, gündelik yaşamlarında dinî inançlarını öncelemektedirler. Bildiğimiz gibi gündelik yaşam, içinde bulunan toplum üyelerinin düşünce ve eylemlerini doğuran bir dünyadır; bireylerin bu düşünce ve eylemleri sayesinde kendi gerçekliğini muhafaza eder. Bu sürekli etkinlik yoluyla bazı şeylere diğerinden daha çok kızar, bazılarını daha çok sever ve takdir ederiz. Toplumsal düzeyde gerçekliğini tartışmayacağımız kadar bize kendisini kabul ettiren sosyal olgular olduğu gibi, bu evrende kendi kişisel hayatımızda inşa ettiğimiz birçok gerçeklik vardır (Berger- Luckmann, 2008: 31- 32; Luckmann, 2003: 46; Paker, 2005: 51). İnşa edilen bu gerçekliklerin önceliği, kültürel yaşamın bize kazandırdıklarıyla yakından ilişkilidir (Berger- Luckmann, 2008). Bu bakımdan, geleneğin kadın konusundaki bildik yaklaşımını içselleştirerek yetişen ve modern yaşamın bir öznesi olan kadınların eğitime ve eğitim sonucunda elde ettikleri kazanıma bakış açıları gelenek/ modern karşıtlığını veya gelenek/ modern kaynaşmasını anlamak bakımından önemlidir. Örneklemimizdeki kadınlar bu düşünceyle seçilmiştir ve araştırmanın sonucundaki özgün çıkarımlar örneklem seçimindeki yaklaşımımızı desteklemiştir. Araştırma sorunsalımıza cevap bulabilmek için yaptığımız görüşmelerden önce bir defa kısa süreli ön görüşme yapılmış, kayıtlı görüşme katılımcının evinde gerçekleşmiştir.

Sorumuza cevap ararken söylem analizi teorisi (Potter ve Wetherell, 1987, 1995) temelinde hareket etmeyi tercih ettik. Bilindiği gibi, söylem analizinin odak noktası ikiz bir

özellik taşır ve sorularını genellikle buna dayandırarak cevaplandırmaya çalışır. Bu odaklardan biri insanların konuşmalarında ve yazılarında ne yaptığı ile ilgilenir; buna *pratikler* (practises) adı verilir; konuşma ve metinlerde ortaya çıkan uyarlamaların nasıl inşa edildiği üzerinde durulur. Diğeri ise bu pratiklerde insanların kullandığı dilsel/ söylemsel kaynakların çeşitleri ile ilgilenir; bunlara ise *açıklayıcı repertuvarlar* (interpretative repertoirs) denir. Nitekim bu araştırmada kadınların söylemlerindeki açıklayıcı repertuvarların analiziyle temel sorunsalımıza cevap aranacaktır.

Söylem analizindeki diğer merkezi tema *inşa* ve *tasvir*dir. Söylem analizi, sosyal eylemi ortaya koymak üzere söylemin nasıl inşa edildiğiyle ilgilenir. Ayrıca insanların etkileşimleri sırasında dünyaya dair uyarlamalarını nasıl bir araya getirdikleri ve bu uyarlamaların hem o andaki nihai sonuçlarının nasıl olduğu hem de ideolojik uygulamaların bir bölümü olarak daha uzun vadede bunların nasıl bir araya getirildikleriyle ilgilenir. Söylem analizi, tasvir ve uyarlamanın, konuşmacılardan bağımsız, gerçek ve katı şekilde nasıl kurgulanmış bir hale geldiğini inceler.

Söylem analistinin odaklandığı araştırma soruları geniş ölçüde bu inşa ve işlevi ile ilgilidir, dolayısıyla araştırmada "söylem bu inşayı nasıl bir araya getiriyor ve bu inşadan ne kazanılıyor" sorularına cevap aranır. Söylem analizini sosyal bilimsel araştırmalarda ayırt edici kılan özellikleri şöyle özetlenebilir (Edwards ve Potter, 1992):

-Söylem analizi *doğal* olarak ortaya çıkan metinlerle uğraşır. Bu konuşma ve metinler mülakatları ve transkriptleri de kapsar.

-Söylem analizi konuşmanın içeriği, yani dilsel organizasyondan ziyade konuşmanın sosyal organizasyonu ile ilgilenir.

-Söylem analizi ilgi odağını üç noktaya yöneltir; *eylem, inşa* ve *değişkenlik* (variation) (Potter ve Wetherell, 1987, 1995). İnsanlar konuşurken ve yazarken sosyal bir eylem inşa etmektedirler. Bu eylemlerin kendine özgü özellikleri vardır; inşa edici bir konuşmanın ürünüdürler.

-Analizin ilgi odağı bu inşa edici süreçtir. Konuşma ve metin eylem yönelimlidir. Bu sebeple uyarlamalar, iş görmek üzere inşa edilen farklı etkileşimsel bağlamlara göre değişkenlik gösterebilmektedir.

-Söylem analizinin merkezi özelliklerinden biri, onun gündelik konuşma ve düşüncenin argümantatif/ retoriksel organizasyonu ile ilgileniyor olmasıdır (Billig, 1993). Retoriğin en temel özelliği, ifade edilen bir tutumun veya söylemin kapladığından çok daha geniş bir alanı kuşatan zıt tutum ve söylemler bilinmeden anlaşılamaz olmasıdır.

-Söylem analizinin son özelliği, onun, kognitif konular olan *gerçeklik* ve *zihin* ile ilgilenmesidir.

Benlik Saygısı Ve Kimlik

Günümüzde sosyal bilimsel disiplinlerin farklı boyutlarıyla ilgilendiği benlik Aristoteles'e dayanır ve onun, insan davranışlarını "fiziksel ve fiziksel olmayan" ayırdıyla kavramsallaşır (Strauss ve Goethals, 1989). Bireyci, orta sınıf kültüründe benlik, bireyin gereksinimlerini, yeteneklerini, güdülerini ve haklarını içeren içsel (bireye ait) özelliklerden oluşan bir varlık olarak görülmüştür. Buna göre her birey bu özelliklere sahiptir ve bunları

değişik sosyal ortamlarda düşünce ve davranışlarını yönlendirmede kullanır (Kağıtçıbaşı, 2006: 360).

Benlik saygısı ise bireyin kendisini yetenekli, önemli, başarılı ve değerli biri olarak algılama derecesidir, kişinin kendisini bu açılardan yeterli biri olarak değerlendirmesi eğilimi de olumlu bir kişilik özelliği olarak kabul edilmektedir (Temel ve Aksoy, 2001: 22). Buna göre, benlik saygısı yüksek olan bireylerin kendilerine saygı duyduğu ve diğerlerinden saygı görmeyi talep ettiği söylenebilir. Buna karşın benlik saygısı düşük kişiler, kendilerini pek önemli görmeyen, kendi yeteneklerine güvenmeyen bireyler olarak değerlendirilebilir. Bireyin benlik saygısının yüksek veya düşük olması bazı faktörlere bağlı olarak gelişir. Aile, okul, yakın arkadaşlar, iş arkadaşları ve çevre benlik saygısını sürekli etkilemektedir. Bütün bunların yanında eğitim alanındaki başarının benlik saygısıyla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır (Cafoğlu ve Çetin, 2010: 444).

İnşa sürecinde benlik saygısıyla iç içe girişlerle ortaya çıkan kimlik, bireyin sınıf, ırk, cinsiyet, cinsellik, kuşak, bölge etnisite, din ve ulus gibi topluluklara mensubiyetinden türeyen, toplumsal olarak inşa edilmiş, toplumsal olarak onaylanan ya da hiç değilse tanınan kendine dair anlamalar bütünüdür. Kişi belli bir değerler kümesiyle uyum içinde, bazı zihinsel modellerin veya ön kavrayışların yardımıyla verileri yorumlar ve onlara belli parametrelerde tepki göstererek davranır. Bu, insan davranışında kimliğin nasıl belirleyici bir rol oynadığının göstergesidir. Sürekli inşa edilen ve asla tamamlanamayan kimlik, inişli çıkışlı dönemleri içeren bir süreçtir (Schick, 2001: 17- 18).

Butler (Butler, 2008: 66), "kişinin tutarlılığının ve sürekliliğinin" kişi olmanın mantıksal ya da analitik özellikleri olmadığını, bundan daha ziyade toplumsal olarak tesis edilen ve sürdürülen idrak edilebilirlik normları olduğunu ifade etmektedir. Kimlik, onu istikrarlı kılan cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsellik üzerinden güvenceye alındığı sürece kişi kültürel olarak idrak edilmeyi ve tanınmayı hak etmiş demektir. Yani "idrak edilebilen" toplumsal cinsiyetler, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve cinsel pratik arasında tutarlılık ve süreklilik ilişkisi kurup sürdürebilenlerdir.

Butler'in sözünü ettiği "idrak edilebilirlik" ve onu sağlayan cinsiyet/ toplumsal cinsiyet ve cinsel pratik arasındaki tutarlılık ve süreklilik ilişkisinin kurulup sürdürülebilmesinin kadınların kendilik bilincine sahip olmasıyla, bu bağlamda da eğitimle yakından ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Biz bu çalışmada, eğitimin insan yaşamında işlevsel olan değiştirici ve dönüştürücü özelliğinin, kadın kimliğinin inşası söz konusu olduğunda çok yönlü katkılarla kendisini gösterdiğini savunuyoruz. Schick'in dediği gibi, kimlik bir anlam taşıyıcısı, bireyin dünyadaki yerinin öyküsünü kendisine ve başkalarına anlattığı kanalsa (Schick, 2001: 19), eğitim yoluyla kendi öz saygısını kazanan ve bu doğrultuda kimliğini inşa eden kadın varlığı, içinde var olduğu toplum dünyasında o dünyayı geliştiren fail bir özne olabilecektir.

Bu savımızdan hareketle bu çalışma, eğitimin ve sosyal yaşamdaki başarının kadınların benlik saygısını geliştirmedeki ve kimlik inşasındaki etkisini, bu etki bağlamında kadının sosyal yaşam kategorilerinde nasıl yer aldığını aydınlatma amacını taşımaktadır.

Çalışmanın Düzeni

Söylem analizi, örneklem seçiminde geleneksel görüşten tamamen farklı özellikler içerir. Söylemsel formlarla ilgilenenler için, on kişi ile yapılan mülakatın geçerliliği, yapılandırılmış bir ankete verilen yüzlerce cevabın geçerliliğine tekabül eder. Çünkü kullanılan dil ile ilgilenen

araştırmacı için geniş yayılımlı dilsel kalıplar muhtemelen çok az kişiden çıkmaktadır, dolayısıyla küçük bir örneklem veya birkaç kişi ile yapılan mülakatın gerçekleştirilmesi pratik olarak genellikle incelenen fenomenin önemli olan yayılımını yakalamaya yetmektedir. Burada örneklem ölçüsünü belirleyen bizzat araştırma sorusunun kendisidir (Arkonaç ve Paker, 2012: 109). Çalışmamızın örneklemini, yirmi sekiz ve otuz iki yaşlarındaki toplam iki kadın oluşturmaktadır. Katılımcılarımız geleneksel ailelerde yetişmiş, yüksek eğitimli, çalışan, evli kadınlardır; onlar, benzer kültürel yapıda yetişmelerine rağmen, aile yapıları ve aileleriyle kurdukları ilişki bakımından önemli farklılıklara sahiptir. Anadolu'dan büyük şehirlere göç ederek kente tutunma çabası içinde olan, bu süreçte geçmişten günümüze kadar gelen geleneğe ait değerleri (Shils, 2003: 110) kaybetmeme mücadelesi veren bu ailelerin özellikle kız çocuklarının eğitimi konusunda bir birine zıt tutum ve düşünceleri vardır. Baştan beri kız çocuklarını okutarak "sağlam bir meslek" edinmeleri için çaba sarf eden ailede yetişen katılımcı ile dini inançların etkisiyle ailesi tarafından okutulmayan, ancak ailenin zaman içinde düşüncesini değiştirmesi üzerine okula gidebilen katılımcının kadının modern dünyada yer alması/ var olması gibi konularda çok farklı düşünceleri vardır. Gelenek/ modern ilişkiselliğinde özellikle kadın çalışmaları için önemli parametreler sunan bu özellikler örneklem seçiminde etkili olmuştur.

Derinlemesine görüşme de, söylem analizinde geleneksel anlayıştan farklı tezahür eden bir yöntemdir. Söylem analizinde derinlemesine görüşme, sosyal etkileşimin bir parçasıdır; araştırmacı, tıpkı görüşmenin yapıldığı katılımcılar kadar görüşmeye katkıda bulunmaktadır. Çünkü araştırmacı ve katılımcı analitik ilgi noktaları olabilecek, geniş açıklama kaynağının yayılımını kullanan versiyonlar inşa ederler. Bu yüzden söylemsel analiz, araştırmacının mülakata fiilen katılmasını, araya girmesini mümkün kılmaktadır. Bir bakıma araştırmacı, yani görüşmeyi yapan, katılımcı, araya girici ve yüzleştiricidir (Arkonaç ve Paker, 2012: 109).

Bu çalışmada derinlemesine görüşmeler bizzat tarafımızdan yapılmış, biri üç saat, diğeri ise yaklaşık iki saat sürmüştür. Yaptığımız görüşmeler katılımcıların izni ile teybe kaydedilmiş, daha sonra yazıya geçirilmiştir. Çalışmamızda katılımcılarımız gerçek isimleriyle kodlanmamıştır.

Katılımcılarımızla yaptığımız görüşmeden oluşan yazılı metinlerin defalarca okunmasından sonra gerçekleştirdiğimiz kodlamada, araştırma sorunsalımızdan hareketle üç başlık çıkarılmıştır.

1-Eğitimsizliğin kadınların gündelik yaşamındaki etkileri.

2-Geçmiş kadınlık deneyimlerinden hareketle eğitimin gerekliliğine inanma ve eylemsel pratikler.

3-Eğitimin, kadının benlik saygısına ve kadın kimliğinin inşasına katkısı.

Analiz

1-Eğitimsizliğin kadınların gündelik yaşamındaki etkileri

Eğitimsizliğin kadınların ruhsal süreçlerini ve gündelik yaşamdaki eylemlerini olumsuz yönde etkilediği açıktır. Eğitimin, toplum dünyasında gündelik hayatı devam ettirmek için gerekli olan en basit eylemsel pratiklerde bile bireye, kendi örneğimizde kadına sağladığı sayısız yararlar vardır. Bunlardan mahrum kalmak bireyi yetkinlik duygusundan uzaklaştırmakta, benlik saygısını zedelemektedir.

"…kitap okuyorum çocukluumdan beri okurdum da… şu anlamda diyorum… sosyal olarak cahilim yani ailemin belki o şey yapısı ne denir o kapalı yapısından kaynaklanıyo… mesela ben kapının önünden sa taraftan mı yoksa sol taraftan mı Kadıköye gidiyoz onu bilmiyorum… o yaşıma rağmen (Sema). …evet sosyalleşememiştik dediim gibi belki de unutmak istediim için çok da net hatırlamıyorum ama bu yönümüz vardı. Hep babam götürürdü yani bu anlamda şey cesaretim yoktu. Şu anda daa farklıyım ama o yıllarda cesaretim yoktu aileme belli konularda karşı çıkamıyodum…(Sema)".

Katılımcı, eğitimin sosyal anlamda bütünsel bir faaliyet olduğunun farkındalığıyla öteden beri kitap okuduğunu ifade etmekte, ancak bireysel olarak sürdürülen bu faaliyetin bireyin kentsel yaşamdaki zorunluluklarını yerine getirmeye yetmeyeceğini vurgulamaktadır. Sosyal aktör yaşamında meydana gelen bu olumsuzluğun faturasını kendisine çıkartmamış, ailesinin geleneksel yaklaşımını "ilkokuldan soora babam okutmadı dini kaygılarla okutmadı" diyerek eleştirel bir tutumla ortaya koymuştur. Dini kaygılarla (…sanıyorum bi takım kaygıları vardı… yani zaman kötü insanlar kötü işte bizim istediimiz kriterlere göre yetişmicek çocuumuz gibi bi takım kaygıları vardı) kızını okutmayan, halbuki evin tek erkek çocuğu olan oğlunun eğitimi için elinden gelen her şeyi yapan aile büyükleri tam olarak geleneksel bir yapı ortaya koymaktadır. Sosyal aktör bu geleneksel yapıya bağlı olarak inşa ettiği *sosyal cahillik* söylemini *sosyal cahil* özne konum inşasıyla tamamlamıştır. Ebeveynler eğitim anlamında yetersizdir, aile içindeki sosyal cinsiyet rollerini din ve geleneğin kurallarına bağlı olarak belirlemişlerdir ve sonuç olarak ailedeki kadın üyeler eğitimin getirilerinden mahrum kalarak birer *sosyal cahil* haline gelmişlerdir.

Burada inşa edilen söylemde sadece "cahil" kavramının kullanılmaması, onun "sosyal" sıfatıyla belirginleştirilmesi önemlidir. "Tecrübesiz, bilgisiz, genç, toy" anlamına gelen (Yeğin, 1983: 73) *cahil* kavramı, sosyal aktörün "öteden beri hep okuyan" bir insan olmasından hareketle teorik anlamda çok da bilgisiz olmadığını, ancak toplum dünyasındaki eylemsellik noktasında bilgisiz ve tecrübesiz olduğunu vurgulamak için *sosyal* sıfatıyla nitelendirilmiştir. Katılımcı inşa ettiği özne konumda aile baskısıyla alamadığı eğitime "rağmen" bilgiye yönelim konusunda kendisini *kör cahil*lerden ayırmış, farklı bir konuma yerleştirmiştir.

Modern kent yaşamında, toplu taşıt araçlarıyla bir semtten diğerine gitmek en sıradan eylemlerden biridir ve sosyal aktörde bu anlamdaki yetersizliği benlik saygısının düşmesine yol açmıştır. Katılımcının ifadelerinde vurgulu olarak söylenen "o yaşıma rağmen" cümlesi, kent yaşamındaki bireylerin belli bir yaşa kadar kentsel yaşam tarzıyla ilgili gereksinimlerini rahatlıkla yerine getirebilmesi gerektiği fikrini ortaya koymaktadır.

Konuşma bütününden kolayca anlaşılabileceği gibi, eğitim ve öğretim çağındayken kendi akranları gibi okula gidememek sosyal aktörde travmatik bir etki yaratmıştır. Mevcut durumda geldiği sosyal konuma rağmen sosyal aktörün bilinçaltına ittiği "karanlık" süreçler (…belki de unutmak istediim için çok da net hatırlamıyorum) etkisini devam ettirmekte, katılımcının o döneme ilişkin ifadelerini zora sokmaktadır. Olması gerektiği bir dönemde eğitim hayatının içinde olamamak sosyal aktörü gündelik yaşamın diğer alanlarında da kendine güvensiz kılmış, (…hep babam götürürdü yani bu anlamda şey cesaretim yoktu) onun özsaygısını zedeleyici etkiler bırakmıştır.

İncelediğimiz sosyal metinde, ailenin "bozulmasından korkulan" bireyleri kadındır ve onları bu bozucu etkilerden koruyan baba, yani bir erkektir. Bu anlayışa göre, erkek kadınlarla aynı toplumsal düzenekte yaşamasına/ yer almasına karşın hem kişisel anlamdaki bozulmalara

hem de kent yaşamındaki zorluklara karşı güçlüdür. Kendisini çok yönlü özellikleriyle ortaya koyan bu geleneksel yapının düşün sisteminde erkeğin "bozulması"yla ilgili bir kaygı yok gibidir, çünkü erkek evlat kızlar için duyulan endişelerden bağımsız şekilde okutulmuş, konuyla ilgili hiç bir fedakarlıktan kaçınılmamıştır.

Sosyal aktör yoğun bir mutsuzluğun içinde olmasına karşın kendi durumuna itiraz edememektedir, (şu anda daa farklıyım ama o yıllarda cesaretim yoktu aileme belli konularda karşı çıkamıyodum…) ancak kendisine sunulan sosyal kategorilerde yaşamını sürdürebilme gücünden ve isteğinden yoksundur.

"O dönemlerde zaten hiç bi zaman bi ev kızı olamadım. Yani annemin yönlendirmeleri de vardı ama hiçbi zaman kendimi bi ev kızı gibi hissedemedim. O ortamlarla bütünleşmedim. Mesela komşularımız vardı komşu kızları vardı bizim yaşıtlarımız onların toplantıları oluyodu günleri oluyodu işte bi takım… orda boy gösteriyolardı kendilerince tatmin buluyolardı yaptıkları işlerden. İşte pasta börekler giyinmeler kuşanmalar bunlar onların tatmin buldukları alanlardı. Bilemiyorum tabi bunları yapabilir miydim ama hep uzak durdum beni itti bööle şeyler... Yani orda aslında bi arda kalmışlık vardı ne ev kızlarıyla iletişime geçebiliyosunuz ne de okumuş insanlarla. Aradasınız tabi bilemiyorum bunlar mıydı beni mutsuz eden ama cidden mutsuz içine kapanık bi dönem geçirdim (Sema)."

Katılımcımızın ifadeleri sosyolojik olarak tek başına bir makale konusudur, ancak sınırları dar tutulan bu çalışmada sosyal aktörün sözlerinin analizi, bu çalışmadaki sorunsalımıza ışık tutabilecek nitelikte olacaktır.

Toplum dünyasında istediği toplumsal kategoride yer alamayan sosyal aktör bunalıma girmiş, benlik saygısını ve öz güvenini büyük ölçüde kaybettiği gibi aidiyet hisleri de tatmin ol(a)mamıştır. Bireysel mutsuzluğunun içinde *arada kalmışlık, cesaretsizlik, karşı koyamama, içine kapanma* söylemlerini inşa eden sosyal aktör, kendisini bu söylemler paralelindeki özne konumlarına yerleştirmiş ve gündelik yaşamdaki eylemlerine yönelmiştir. Bu noktada gözden kaçırılmaması gereken önemli girizgahlar vardır; sosyal aktör inşa ettiği *arada kalan, cesaretsiz, karşı koyamayan, içine kapalı* özne konumlarına rağmen kendisini *ev kızları*ndan ayırmakta, kendisini konumlandırdığı üst noktadan onlarla iletişime geç(e)meyişini "siz" zamiriyle ifade etmektedir. Ondan önceki cümleler hep birinci tekil şahısla kurulmasına karşın, bu noktada ifade hemen farklı bir tarafa yönelmekte, *ev kızlarıyla iletişim kuramama* hali genelleştirilmektedir. Buradaki kavramın dilsel ifadesi (iletişime geçemiyosunuz) öznenin yetersizliğini gösteriyor gibidir, ancak öyle değildir. Sosyal aktörün *ev kızları*yla iletişime geçememesi bir yetersizliğin değil, öznenin kendisini onlardan ayırışındaki kesinliğin ve genelleştirmenin göstergesidir.

Bu süreçte kendisini *arada kalan* özne konumuna yerleştiren katılımcı, bilindik *ev kızı* eylemlerini (işte pasta börekler giyinmeler kuşanmalar) onları hafife alan bir duygu ve biliş durumuyla tasvir etmekte, akranlarının eylemsel yönelimlerini bu tasvire uygun olarak "boy gösterme" olarak nitelendirmektedir. *Boy gösterme*, kadınların birer sosyal figür olarak nitelenişinde önemli söylemsel inşalardan biridir ve sosyal aktörün kendisini ve ev kızlarını konumlandırışında önemli ipuçları taşır. Katılımcıya göre pasta börek yapma gibi "önemsiz" işlerle uğraşmaktan başka bir yetenekleri olmayan bu kızlar, toplum dünyasında sadece bu yetenekleriyle var olmayı ve kabul görmeyi seçmiştir. Sosyal aktörün ifadelerindeki kendini ayırma o kadar keskindir ki, bu "seviyedeki" kızlarla bütünleşme başarılamayan bir şeyden ziyade kaçınılan bir durum olmuştur. Aslında kaçınılan ve sosyal aktörün benlik saygısına

uygun görünmeyen durum, toplum dünyasındaki bireyler tarafından üretilen ve paylaşılan bir sosyal sermayedir. Bu sosyal sermaye, katılımcının anlam dünyasında idealize ettiği kimlik inşasına uygun bulunmadığı için kabul görmemiş ve sosyal aktör onu üreten sosyal ortamlarla bütünleşmemiştir.

Bu süreçte *bütünleşememe, uzak durma* söylemlerini inşa eden sosyal aktör, ait hissetmediği bir dünyadan kendisini dışsallaştırmış ancak istediği bir dünyaya da ait olamamıştır. Bu çelişkili repertuvarlarda ortaya çıkan mutsuzluk sosyal aktör için ulaşılan olağan nokta olmuştur. Hayatındaki mutsuzluğun kaynağını *eğitimsizlik* olarak kodlayan sosyal aktör, bu süreçte *tatmin bulma* söylemini inşa etmiş, kendisinden daha aşağı bir yere konumlandırdığı akranlarının tatmin bulduğu zihinsel ve eylemsel kategoriye bilinçli dirençler göstererek (…yani annemin yönlendirmeleri de vardı ama) dahil olmamıştır.

Sosyal aktörün inişli çıkışlı girizgahlarla inşa ettiği söylemler bireyin bilişsel ve duygusal süreçlerindeki hareketliliğe paralel olarak hareketlenmiş, katılımcı, bir radyo programı aracılığıyla bir psikiyatristle tanışmış, böylece hayatını tamamen değiştirebilecek bir eyleme yönelmiştir. Araştırmanın bu basamağında konumuzla ilgili farklı bir girizgah açmak yerindedir. Yüksek eğitim almak ve meslek sahibi olarak ekonomik bağımsızlığını kazanmak kadın güçlenmesinde elbette büyük öneme sahiptir. Ancak kadın güçlenmesi için “olmazsa olmaz” önem atfedilen bu kazanımlar her zaman kadınların güçlenmesini ve özgürleşimini sağlayamamaktadır. Yüksek eğitimli/ çalışan kadınlarla yaptığımız yoksulluk araştırmasında ve benzeri araştırmalarda (Hattatoğlu, 2003; White, 2010) ortaya çıkan sonuçlara göre, ekonomik özgürlüğünü kazanmasına rağmen kendi geliri üzerinde söz sahibi olamayan kadınlar yoksulluk ve mağduriyet durumunu yaşamaya devam etmektedirler (Fidan, 2008)[2]. Bu, ayrıca incelenmesi gereken önemli bir konudur, ancak bu çalışmadaki hedefimiz eğitimin kadın yaşantılarına çok yönlü katkısını anlamaktır.

Eğitimsizliğin kadın yaşamındaki etkilerinin nasıl olduğunu anlamaya çalıştığımız diğer örnek, Sema’daki keskin uçları taşımamaktadır. Kırdan kente göçen ve kentsel yaşamda hayata tutunmaya çalışan aile, geleneksel özelliklerini taşımaya devam etmesine karşın kız çocukların eğitim görmesiyle ilgili modern düşüncelere sahiptir. Modern kent yaşamında eğitimsizliğin hayatı zorlaştıran etkilerini deneyimleyen aile üyeleri, çocukların eğitimi konusunda olumlu düşüncelere sahiptir.

“Annem okumayı kendi öörenmiş bizlerden birilerinden öörene öörene… şimdi istedii kitapları okuyup bitirebiliyo... babam ilkokul mezunu… okumamızı istediler (Yeşim).”

Kırdan kente göç eden ailedeki baş kadın aktör olan anne kendi çocuklarından okuma yazma öğrenmiş, bu süreçte ciddi zorluklar (öörene öörene…) yaşamıştır. Uyum sağlamaya çalıştığı yeni sosyal ortamda kendi kabuğuna çekilmeyi değil, kendisini geliştirmeyi tercih eden anne ve babanın eğitim konusundaki yönelimleri sosyal aktörü konuyla ilgili zorda bırakmamıştır. Aile üyelerinin, kendi örneğimizde özellikle annenin eğitimsizlik yüzünden yaşadığı zorluklar sosyal aktörün yüksek eğitime yönelmesinde etkili olmuş olabilir.

2- Geçmiş kadınlık deneyimlerinden hareketle eğitimin gerekliliğine inanma ve eylemsel pratikler

[2] Yaptığımız *Kadın Yoksulluğu* çalışmasında, eğitimli/ çalışan kadınların yaşadıkları yoksulluk ve mağduriyet durumuyla ilgili “okuyan mağdureler” söylemi inşa edilmiştir.

Kadınların, eğitimsizliğin kötü etkilerini nasıl yaşadığına ilişkin konunun devamı niteliğindeki bu repertuvar, eğitimin sosyal aktöre dolaylı yoldan kendisini dayatması olarak değerlendirilebilir. Kadınların, eğitime ve eğitim görme sonucunda şekillenecek bir hayatın gerekliliğine inanmalarında geçmiş yaşam deneyimlerinin önemli etkisi vardır.

"…sıkıntılar her aylede olduu gibi oldu biz pek hatırlamıyoz bunlar maddi sıkıntılar. Belli bi yaşa kadar bize hiçbişey hissettirmediler ama ilkokuldayken mesela maddi olarak raatlamaya başladı babam. Kiraya çıktıımız ev güzeldi araba alındı daa soora ev aldık maddi olarak oldukça raatladı birikim yapmaya başladı ama o aralarda sürekli çalkantılar… tekstilde işler belli olmaz artık kendimizi bildiimiz için o sıkıntılara ortak olmamız gerekiyodu (Yeşim).

Sosyal aktörün anlattığı süreç, kırdan kente göçen bir ailenin kent yaşamına tutunma çabalarının önemli bir göstergesidir. Kırsal yaşamdaki mesleki kazanımların çok da işe yaramadığı kentsel hayat gerçekliğinde, araştırma örneğimizdeki hayata tutunma çabaları ailesel bir bütünlüğe sahiptir. Ailenin tekstil işine yönelmesinde, kırdan kente göçen diğer akraba ve tanıdıkların etkisi büyüktür; tekstil, en azından güven duyulan ötekilerin başardığı ve ailenin bütün üyelerinin katkılarıyla sürdürülebilecek bir iş alanıdır. Ancak ailenin kente tutunma çabalarındaki bu yönelim, aile büyüklerinin kız çocukların okumaları gerektiği fikrini değiştirmemiş, bilakis hem anne hem baba, *dalgalanmaları* çok olan ve yeterince *güvenli olmayan* bu iştense, kızların daha *sağlam* bir meslek sahibi olmasını istemiştir. Bu istek ve yönelimde, kırdan kente göçmek zorunda kalan aile büyüklerinin (anne/ baba) eğitimsizlik nedeniyle *sağlam* bir mesleğe sahip olamamaları ve buna bağlı yaşanan zorluklar en büyük etkendir. Bu anlatı konumuz açısından farklı kategorilerde önem taşımaktadır. Tekstil işi yapan bir ailenin zaman içinde maddi sıkıntılardan kurtulması, belli ölçüde refaha kavuşması sıkıntıların bittiği anlamına gelmemektedir (…ama o aralarda sürekli çalkantılar… tekstilde işler belli olmaz). Küçük yaşta evdeki sıkıntıların çok da ayırdına varamayan sosyal aktör, durum değerlendirmesi yapacak yaşa geldiğinde (artık kendimizi bildiimiz için) kendisi ve ailesi için daha kapsamlı düşünmeye başlamıştır. Ailesinin sıkıntılarına yaz tatillerinde atölyede onlara yardım ederek ortak olmaya çalışan katılımcı, tekstil işçiliğini hayatının devamında sürdürebileceği bir meslek olarak görmemiş, (fıtratım ona uygun değildi) diyerek kendisini daha farklı bir noktada konumlandırmıştır. Sosyal aktörün kendisini böyle konumlandırması ailesinin kızlarıyla ilgili hedef ve beklentilerinden bağımsız değildir, hatta tam da ailenin beklentilerine uygundur: Yeşim okumalı, *sağlam* bir meslek sahibi olmalı, ancak mümkün olduğu kadar ailesine yardım etmelidir.

Yeşim'in ifadelerinde ve yöneliminde de zik zaklı geliş gidişler vardır ve sosyal aktörün kimlik inşası bu söylemsel inşa paralelinde gerçekleşmektedir. *Maddi rahatlık, ekonomik çalkantılar, birikim yapmak, sıkıntılara ortak olmak* ve *kendini bilmek* söylemlerini inşa eden sosyal aktör, bu söylemlere uygun özne konumları inşa ederek eylem yönelimine girmiştir. Katılımcı, ailesinin içinde bulunduğu ekonomik durumun farkındadır ve bu farkındalıkla *kendini bilen* özne konumunu inşa etmiş, bu duyarlılık hali ise doğal bir izlekte *ailenin sıkıntılarına ortak olan* özne konumunu getirmiştir. Kız erkek ayırt etmeden çocuklarının eğitim görmesini teşvik eden aile, bu bilinç durumuyla da desteklenmeyi hak etmektedir sosyal aktöre göre. Okul hayatında bir kayıp yaşamadan öğretmen olan katılımcı, *kendini bilen* ve *ailenin sıkıntılarına ortak olan* özne konumunun gerektirdiği eylem yönelimlerini ve uygulamayı gerçekleştirmiş görünmektedir.

Diğer katılımcımız Sema'nın ifadelerinden hareketle geleneksel aile yapısındaki erkek profilinin, bir yandan kızlarını koruma sorumluluğunu taşırken diğer yandan kız çocuklarının hayatıyla ilgili bazı sorumluluklardan kaçan kişilik özellikleri taşıdığı söylenebilir. Konumuz geleneksel erkeklerin kişilik yapılarının analizi değildir, ancak sorunsalımıza cevap bulma bakımından uğradığımız bu nokta araştırmamızın analizinde önemli görünmektedir. Konumuz erkeklik sorunu olmamakla birlikte, araştırma sorunsalımızı daha iyi analiz edebilmek için erkeklik konusuna kısaca değinmek yerindedir.

Ataerkil egemenlik ilişkileri, zaman ve mekan içinde her defasında yeniden inşa edilen karmaşık bir yapıya sahiptir, bu yüzden konuyu "kadınlar erkekler tarafından ezilir ve ikincilleştirilir" gibi bir söylemle ifade etmek ve basite indirgemek yerine, erkeklik kavramı ifade ettiği farklı anlamlar bağlamında ele alınmalıdır. Erkek egemenliğinin esnek ve kaygan yapısı Connell'ın ortaya attığı "erkeklikler" ve "hegemonik erkeklik" fikirleriyle tartışmaya açılmıştır. Hegemonik erkeklik, erkekliğin belirli bir deneyimlenme biçiminin kadınların ve diğer erkeklerin rızasını alarak kadınlar üzerinde iktidar kurmasını sağlayan bir ideal tiptir. Hegemonik erkekliğe daha fazla yaklaşan erkekler ataerkil iktidardan daha fazla pay alırlar ve hegemonik erkekliği öne sürerek, farklı stratejilerle ataerkilliğin yeniden inşasına katkıda bulunurlar (Connell, 1998; 2005)[3]. Sema'nın çok istediği halde okutulmamasıyla ilgili maruz kaldığı hegemonik tavır tek yönlü değildir. Babanın dinsel inanç kökenli "kızları okutmama" fikri anne tarafından tam desteklenmese de itiraz da görmemektedir. Burada annenin tavrı, kızların okula gitmesi konusunda sessiz kalmak ve kocasını ikna etmek için herhangi bir girişimde bulunmamakla hegemonik erkeklik yönelimini beslemekte, bir bakıma Kandiyoti'nin "ataerkil pazarlık" kavramına uygun bir tutum geliştirmektedir. Ancak Sema'nın anlatısında zaman içinde düşünceler değişmiş, kızlarını okula göndermemekle hata yaptığını anlayan aile reisi, onların -geç de olsa- eğitimlerine devam etme fikrini hararetle desteklemiştir. Anlatıda hakim figür olan erkeğin düşüncelerindeki değişimin, kente tutunmanın zorlukları, kent yaşamının dayattığı modern gerekçeler ve dinsel inançlardaki değişim ve dönüşüme[4] bağlı olarak ortaya çıkması mümkündür. Burada hegemonik erkek rolü anlam kaybına uğrasa da Connell'ın tanımlarındaki erkeklik durumlarından birine dönüşme söz konusu değildir.

"…ilkokuldan soora babam okutmadı dini kaygılarla okutmadı annem okumamızı çok istemişti ama işte babamın… tabi o zaman karışık dönemlerdi okutmak istemeyişi neticesinde de sorumluluu anneme yükledi yani okuturum ama herşeyinden sen mesulsün… tabi annem

[3] Connell'a göre yukarıda anılan "hegemonik erkekliğin" yanı sıra "suç ortağı", "madun" ve "marjinal" erkekliklerden de söz etmek gereklidir. Bu erkeklik tiplerini kısaca özetleyecek olursak, "suç ortağı erkeklikler", ataerkilliğin inşasında "hegemonik erkeklikler" kadar aktif bir rol üstlenmemekle birlikte, ataerkilliğe onay vererek kadınların ezilme ve ikincilleştirilmelerinden faydalanırlar. Suç ortağı erkekliklerin özelliği, hegemonik erkeklikler gibi elini kirletmeden "ataerkil paydan" yararlanmalarıdır. Connell'a göre, erkeklerin büyük çoğunluğu bu kategoriye girer (Connell, 2005: 79-80). "Suç ortağı erkeklikler" taraf değiştirip feminist erkekler haline gelerek kadın ezilmişliği ve ikincilleştirilmesine karşı mücadele vermeyi tercih edebilecek erkeklerdir. Öte yandan "marjinal erkeklikler", ırk, etnisite ve/ya sınıf pozisyonları nedeniyle ataerkil iktidar karşısında hegemonik ve suç ortağı erkeklere göre dezavantajlı konumdadırlar. Connell'ın kuramındaki marjinal erkeklere örnek olarak azınlıklara mensup erkekler ve sınıf altı konumdaki erkekler verilebilir. Diğer yandan ataerkil iktidar karşısında en dezavantajlı grup olan "madun erkeklikler" ise, heteroseksüellik dışındaki cinsel yönelimleri nedeniyle erkek egemenliğinin toplumsal ayrıcalıklarından en az yararlanan gruptur.

[4] Kadın dindarlığının kent yaşamındaki değişim ve dönüşümü erkek dindarlığının değişim ve dönüşümünden bağımsız değildir. Ayrıntılı analiz için bakınız: Fidan, F. Z. (2013). Kadının Dindarlıkla Karşılaşması: Dindarlığın Kentsel Gündelik Yaşamdaki Dönüşümleri. Doktora tezi. DEU Sosyal Bilimler Enstitüsü.

sonuçta bi anadolu kadını… ama anneme hak veriyorum annem de bunu tek başına üstlenemedi …annem orda güçlü bi kadın rolünü oynayamadı aslında yani tabi bu normal de onun aldı eğitim yetiştii çevre… yani gönül isterdi ki bu imkanları annem bilseydi de bizi yönlendirseydi (Sema).

Kadını korumakla kendisini ifade eden patriyarkal düşünce bağlamında kız çocuklarını modern yaşamın "bozuk" düzeninden korumak için okula göndermeyen babanın çelişkili duygu ve düşünceler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Analiz birimimiz olan sosyal metinde, aslında kızlarının okula gitmesini isteyen ancak herhangi bir "kötü" durumda o "kötü" durumun sorumluluğunu taşıyamayan bir erkek vardır. Kızların, geleneksel kültürün kent yaşamıyla ilgili kodladığı *tehlikelerle* karşılaşması sadece bir ihtimaldir. Ancak bu ihtimalin imgelemi bile erkek tarafından kabul edil(e)memekte, kendisini "kızlarını *tehlikelerd*en korumak"la sorumlu tutan erkek egemen herhangi bir durumda doğacak sorumluluğu karısına yüklemeye yönelmektedir. İfadeleri izleğinde sorularımıza cevap bulmaya çalıştığımız sosyal aktör, geleneksel ve modern arasında sıkışmış bir baba ve kendisine yüklenmek istenen sorumluluğu kabul ed(e)meyen bir anne profilinin ortasında benlik saygısını kazanmaya ve kimlik inşasına yönelmiş görünmektedir. (Buradaki *tehlike*, anlaşılabileceği gibi yalnızca kadınlarla ilişkilendirilen namusla ilgilidir.)

Bu arada kalışın, sosyal aktörü bir kere daha inişli çıkışlı düşünsel ve duygusal süreçlere soktuğu görülmektedir. *Sorumluluk verme, sorumluluğu üstlenme, yönlendirme, anadolu kadını, güçlü kadın, güçsüz kadın* gibi söylem inşaları kendi içinde çelişkilerle doludur ve sosyal aktörün kimlik inşasındaki zikzaklı yönelimleri gösterir. Sosyal aktör "hayata geç kalmışlık" yüzünden epeyce acı çekmiş olmasına ve bundan ailesini sorumlu tutmasına karşın onları açık bir dille suçlamaktan kaçınmaktadır. Bildiğimiz gibi, söylem analizinde sosyal aktör kendisini konumlandırırken başkalarını da konumlandırır; başka bir deyişle bireyin kendisini konumlandırışı ötekilerden bağımsız değildir. Kızının "kötü ortamlarda" eğitim görmesiyle ilgili sorumluluğu kabul ed(e)meyen anneyi "anlamaya çalışan" sosyal aktörün inşa ettiği *anadolu kadını* söylemi, modernle gelenekseli kesin çizgilerle birbirinden ayıran ve modern olanı daha yükseğe konumlandıran bir yönelimin ürünüdür. Bir taraftan anne, "eğitim durumu/ yetiştiği ortam" göz ününe alınıp anlaşılmaya ve suçlanmamaya çalışılarak *anadolu kadını* özne konumuna yerleştirilmekte, diğer taraftan *güçsüz kadın* olması yüzünden dolaylı olarak suçlanmaktadır. Aslında *anadolu kadını* ve *güçsüz kadın* özne konumlandırmaları birbirine içkindir; çünkü anneyi "güçsüz" kılan özellikler geleneğe, yani sosyal aktörün ifadelerinde "anadoluya" aittir. Dolayısıyla analiz birimimiz olan sosyal metin çelişkiler ve kararsızlıklar içermektedir. Katılımcının olmasını dilediği "anne rolü", çocukları için "iyi" olan imkanları bilmeyi ve onları bu imkanlar doğrultusunda yönlendirme gücüne sahip olmayı içermektedir. Modern birey özelliklerine tekabül eden bu kategori sosyal aktörün aile yaşamında hiç karşılaş(a)madığı ve karşılaş(a)mayacağı bir çizgidir ve bunun farkındalığı onu "anlayışlı bir evlat" olmaya itmiş görünmektedir. Katılımcının "anlayışlı evlat" olma yönelimi aslında bu farkındalıktan çok dinî inançlarına dayanmaktadır. Sosyal aktörün annesiyle arasındaki gerilimli ilişkinin "anlayışlı evlat" olmaya evrilmesi annelik deneyimlerinden sonra empati yaparak annesine hak verme noktasına gelişine bağlı olabilirdi, ancak bu ihtimal en azından görüşmeyi yaptığımız süreç için mümkün değildir, çünkü Sema görüşmenin gerçekleştiği dönemde henüz hamiledir ve ifadelerinde empatik bir durum sezilmemiştir. Bu yüzden sosyal aktörün bu yönelimini, zaman içinde duygu ve düşüncelerinde etkinliğini arttıran tasavvufi düşünceye bağlamak daha uygun görünmektedir.

Karşımızdaki sosyal metnin bize söylediği en önemli şeylerden biri de, sosyal aktörün kendisini annesini konumlandırdığı kategorilerden ayırarak çok farklı ve modern bir özne konumuna yerleştirmesi ve bu doğrultuda eyleme yönelmesidir. Sosyal aktörün bu durumuyla ilgili temel mesele modern/ gelenek karşıtlığından çok aile içi ilişkilere, özellikle anne ile kızlar arasındaki gerilimli ilişkiye dayanmaktadır.

3- Eğitimin, kadının benlik saygısına ve kadın kimliğinin inşasına katkısı

Araştırmanın bu bölümünde, eğitimin kadınların benlik saygısını ve kendine güveni arttırdığını, bu katkılarla güçlü bir kimlik inşası gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

"Çalışmak da maddi olarak raatlık adına belki… soora bişeyleri ev dışında yapmak. Bu sadece kadınlar için değil de herkes için geçerli bişey yapmak yaptını ortaya koymak. Ressam resmin yapıldıktan soora insanlar tarafından görüldüünü ve taktir topladını bilmek ister ya bunun gibi herkes bi şeyler yapıp yaptının taktir edilmesini ister… bunları gerçekleştirmek adına insanın kendini tatmin etmesi adına gereklidir maddi olarak gereklidir bu yönlerden mutluluğa katkı saalıyor diyebiliriz (Yeşim)".

Yeşim, küçüklüğünden beri ailesi tarafından "okumaya" yöneltildiği ve tekstil işçiliğini "fıtratına" uygun bulmadığı için, mesleğini yüksek eğitim yoluyla kazanmayı tercih etmiştir. Dolayısıyla katılımcımız için çalışmak, ilk etapta kadına sağladığı ekonomik güç bakımından önemlidir. Çalışmamızdaki temel sorunsalımız "eğitimin kadınlara sağladığı katkılar"dır, bu yüzden, yüksek eğitim yoluyla edinilen bir meslekte çalışmak da doğrudan eğitimin katkıları olarak değerlendirilebilecektir.

Sosyal aktörün ifadelerinde inşa edilen *maddi rahatlık, ev dışı, yaptığını ortaya koymak, takdir toplamak, kendini tatmin etmek* gibi söylemler eğitimin kadına sağladığı çok yönlü katkıları içermektedir. Sevilen bir işte çalışmanın kadına sağladığı çok yönlü faydalardan biri olan *maddi rahatlık* (ekonomik refah), söylemin vurgulanış şekli (belki) yüzünden sosyal aktörün çok da önemsemediği bir katkı gibi yorumlanabilir. Ancak bizce, sosyal aktörün konuyla ilgili inşa ettiği ilk söylem olması bakımından *maddi rahatlık*, eğitimin/ çalışmanın kadına sağladığı katkıların en önemlilerinden sayılmalıdır.

Sosyal aktörün inşa ettiği *ev dışı* söylemi toplumsal yaşama işaret etmekte, kadının toplum dünyasında ev içi rollerinin dışında bir statüde yer almasının önemi vurgulanmaktadır. Ev dışında var olmayı, dahası toplum dünyasındaki ötekiler tarafından kabul ve takdir görmeyi başarmak bireyin benlik saygısını yükselten ve bunun devamında onu tatmin eden çok hayati süreçler olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal aktör konuyla ilgili düşüncelerini ilginç bir yöntemle aktarmayı tercih etmiş, duygu ve düşüncelerine tercüman olarak estetik anlam taşıyan bir örneği seçmiştir. Her kıvrımında çok farklı anlamlar taşıyan bu sosyal metin, kadının, toplumsal yaşamda var olduğu ve başarı kazandığı takdirde yüksek bir benlik saygısına sahip olacağının, bu bağlamda da güçlü bir kimlik inşasının kesin belirtilerini taşımaktadır. Sosyal aktör meslek sahibi olmanın ve çalışmanın katkılarını ilk etapta ekonomik fayda açısından ele alsa da, bu durumun kendisine getirdiği katkıları hep benlik saygısı/ kişisel/ ruhsal tatmin bağlamında kodlamıştır. Katılımcıya göre, sosyal yaşamda (ev dışı) kendi ürettikleriyle var olabilen ve diğer sosyal öznelerden kabul/ takdir gören bireyler belli ölçüde içsel tatmine ulaşmıştır ve ulaşılan bu nokta bireyin mutluluğuna katkı sağlayıcı niteliktedir. Yaptığımız görüşmenin bütününden anladığımıza göre, sosyal aktör bireysel yaşantısında, özellikle evlilik ilişkilerinde betimlediği takdiri ve saygıyı görmekte, konuyla ilgili kişisel tatmin duygusu yaşamaktadır. Sözgelimi,

Yeşim'in eşi ev içi karar mekanizmalarında karısının fikrini sormadan veya onayını almadan herhangi bir eyleme –evden taşınma, hangi evin kiralanacağı, eve eşya vb. alma gibi konularda- yönelmemektedir. Ancak sosyal aktör evlilik ilişkisindeki bu uyumu yüksek eğitimli ve çalışan bir kadın olmasına değil, eşiyle sevgi ve saygı çerçevesinde kurulan sağlam bir ilişkiye dayandırmaktadır. Yüksek eğitimli/ meslek sahibi olma ve para kazanmanın kadını her zaman güçlendirmeyebileceğine yukarıda değinmiştik. Aynı şeklide, eğitimsiz/ meslek sahibi olmamanın da kadını mutlak anlamda güçsüzleştireceğini ve edilgen yapacağını savunmak mümkün değildir[5]. Bilindiği gibi sosyal bilimlerde doğa bilimlerdeki kesin sınırlara ulaşmak mümkün değildir; her sosyal olgu kendi bağlamında farklı doğruluk değerlerine sahip olabilir.

Çalışmamızın başında, eğitimin insan yaşamını olumlu yönde değiştirici ve dönüştürücü etkileri olduğunu savunduk; bu etkileri katılımcılarımızın ifadelerine dayanarak açıklamayı hedefledik. Daha önce ifade ettiğimiz gibi eğitim, insana yalnızca teorik bilgiler sağlayan bir süreç değil, kimlik inşasına yaptığı katkıyla insanın sosyal hayatını şekillendiren bir süreçtir.

Bu repertuvarda, eğitim paralelinde kazanılan mesleki yaşantının ve bu süreçte elde edilen başarıların kadınların benlik saygısını yükselttiği ve onlara güç kazandırdığı ortaya çıkmıştır. Şüphesiz burada kastettiğimiz güç, ekonomik faydayı ve içsel süreçlerin tatminini içeren, bu bağlamda kadının karar verme mekanizmasını şekillendiren etkendir.

Toplumsal yaşamda başarılı olmak, kadının benlik saygısını ve kendisine duyduğu güveni arttıran, bu bağlamda kadınların hayatında mutluluk verici bir etken olarak karşımıza çıkmıştır.

"…evlilik öncesinde mutluluk dediimiz zaman heralde iş hayatında başarı gelir… hedefe ulaşmak için harcanan çaba bile insana mutluluk getiriyo (Yeşim).

Sosyal aktör, iş yaşamında elde edilen başarıyı kadını mutlu eden faktörlerin en önemlilerinden saymış, bireyin bir hedef için mücadele etmesini de aynı çizgide değerlendirmiştir. Ancak konuyu zamansal olarak ayırmasından (evlilik öncesinde) hareketle, kadın yaşamını anlamlı kılan ve ona mutluluk sağlayan şeyin yalnızca iş hayatında başarılı olmak gibi süreçleri içermediğini, evliliğin/ karşı cinsle kurulan sağlıklı bir ilişkinin kadını çok yönlü doyurduğu anlaşılmaktadır. Konumuz evlilik ve evliliğin kadına sağladığı katkıları içermediği için bu yan anlamı derinleştirmiyoruz.

Yeşim'in inşa ettiği *ev dışı* söylemi, kadının, sosyal yaşamın farklı kategorilerinde ev içi rollerinden bağımsız olarak var olabilmesinin önemini vurguluyordu. Sema, toplumsal yaşamın istediği kategorilerinde yer alamadığı için benlik saygısını ve kendisine güvenini kaybeden bir birey olarak ileri bir yaşta eğitimini tamamlamaya karar vermişti. Bu kararını gerçekleştirme aşamasında dershaneyle ilk karşılaşmasını anlatan katılımcımız, belki de normal süreçte eğitim gören birinin hiç fark edemeyeceği etkiler yaşamıştır.

"…bahsettiim asosyal durumlarımız da var… ilk kez sıralarla tanıştık enteresan… gerçekten deyişik bi deneyim yaşadık sıralarla tanıştık ilk kez arkadaş ortamı… (Sema).

Üniversiteyi kazanmak için gidilen dershanenin sıralarının sosyal aktöre bu kadar ilginç ve sıra dışı (enteresan) gelmesi, onun toplum dünyasının başkalarınca normal kabul edilen süreçlerine ne kadar yabancılaştığını ve kendisi için kullandığı "asosyal" tasvirinin yerindeliğini

[5] Yeşim'in annesi okula gitmeden okuma yazmayı öğrenmiş bir kadındır; ancak katılımcımızın söylediğine göre ev içindeki bütün karar mekanizmalarında doğrudan yer almakta, ancak bunu eşinin *erkeklik duygusunu zedelemeden* başarmaktadır.

göstermektedir. Okula gidemediği dönemlerde komşu gezmelerinde karşısına çıkan akranlarının arkadaşlığını onları "ev kızı" kategorisine sokarak reddeden sosyal aktör, kendi istediği sosyal ortamdaki arkadaşlarını coşkulu sayılabilecek bir duyguyla karşılamıştır. Sosyal aktörün kendisini ve arkadaşlarını, aynı sıralara oturan, aynı hedefleri paylaşan bireyler olarak paralel konumlandırdığı görülmektedir.

Eğitimin, kadın yaşamındaki benlik saygısını yükseltici etkilerinden söz ederken güçlü bir kadın kimliği inşa etmeye katkısına da değinmiştik. Yaptığımız mülakatlarda katılımcılarımıza, yolunda gitmeyen bir evlilikleri olsaydı nasıl davranırlardı sorusunu yönelttiğimizde aldığımız cevaplar bu savımıza dayanak olacak niteliktedir.

"Kesinlikle halledemiceeme inanırsam belli noktada arada saygı sevginin bittiine inanmışsam Allah muhafaza bunun olması için de hakikaten çok aar şeylerin olması lazım kesinlikle düzeltemiceeme inandıım bişey olursa yürütmem kendi yolumu çizerim (Yeşim).

Yolunda giden bir evliliği olan katılımcı sorumuzu bir çırpıda cevaplandırmamış, evliliğinde olabilecek olumsuzlukları zihinsel bir kurguyla düşünerek konuşmuştur. Sosyal aktör evlilik sürecinde herhangi bir problemle karşılaştığında, problem üstünde öncelikle çözümleyici bir yönelim ortaya koymaktadır. Temel sorunsalımız kadınların evlilikteki sorunlarla nasıl başa çıktığını anlamak değildir; bu repertuvarın analizinde bizi ilgilendiren şey, kadınların kendilerini çaresiz hissettikleri bir durumda kendi hayatlarıyla ilgili kararları bir öz güven duygusu ve benlik saygısıyla karar verip veremedikleri ve bu kararın aldıkları eğitimle ilişkisinin nasıl olduğudur.

Sosyal aktör, evliliğinde kendince "çok ağır" bir durum yaşadığı takdirde evliliğini sonlandıracağını (yürütmem kendi yolumu çizerim) net bir ifadeyle söylemiştir. Bu cümle her ne kadar mevcut bir problemden bağımsız kurulmuş olsa da, sosyal aktörün zihinsel süreçlerinde kendisini çaresiz ve güçsüz hissetmediğini göstermesi bakımından önemlidir. *Kendi yolunu çizmek* söylemini inşa eden sosyal aktör, bu haliyle *kendisine güvenen kadın, güçlü kadın* özne konumlarını inşa etmiş ve bu doğrultuda eylem yönelimini tasarlamıştır. Sosyal aktörü bu minvalde konuşturan bilişsel/ duygusal ve ekonomik süreçlerin eğitimden bağımsız olduğu düşünülemez; hatta bu süreçlerin ancak eğitimin katkısıyla belirginleşeceği söylenebilir.

Sema'nın konuyla ilgili yaklaşımı Yeşim'den farklı değildir.

"…öyle onaylamadıım istemediim bi evliliim olsaydı zaten sonlandırma yoluna giderdim ben boşanmaya öyle geleneksel kalıplarla bakmıyorum olabilir… boşanma hiç bi zaman bi kadın için son değildir yani eer hiç bi şekilde umudum yoksa bu ilişkiden sonlandırma yoluna giderim…(Sema)"

Konumuzu temel sorunsalından uzaklaştırmamak için bu ifadelerin ayrıntılı analizine girişmeyeceğiz. Ancak temel sorunsalımızın analizinde geldiğimiz bu noktada, eğitimin ve bu bağlamda sağlanan faydaların kadının benlik saygısını yükselttiğini, gündelik yaşamın farklı döngülerinde bu bağlamda güçlü bir kimlik inşasının gerçekleştiği söylenebilir.

Sonuç

Sonuç olarak eğitimin kadın yaşantılarında çok yönlü etkiye sahip bir olgu olduğunu söylemeliyiz. Ancak sosyal bilimlerdeki bütün kategorilerde olduğu gibi bu araştırmada ele alınan problemle ilgili kesin sınırlar çizmek mümkün değildir. Eğitimin özellikle kadın

yaşantılarında önemli bir etken haline gelişi modern toplum dünyasına ait bir birey olmayla yakından ilişkilidir. Sınırlı bir çalışmada ortaya çıkan veriler, modern dünyanın eğitim görme, meslek sahibi olma ve çalışma gibi vazgeçilmez argümanlarının kırdan kente göç sonrasında daha hayati bir öneme haiz olabildiğini ortaya çıkarmıştır.

Modern toplum dünyasına dahil olma süreci bireylerin düşünce dünyasında farklı değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmektedir. Kentsel yaşama tutunma ve gündelik yaşamın daha refah koşullarda sürdürülmesi bir ihtiyaç halinde bireylere kendisini dayatmakta, eskiye dönük inançları ve düşünceleri yapı söküme uğratmaktadır.

Eğitimsizlik, özellikle kent yaşamında kadınların özgüvenlerini kayba uğratan, sosyal ortamlara uyumu, dolayısıyla sosyalleşme sürecini sekteye uğratan, toplum dünyasında giderek çok daha çeşitli olumsuz anlam barındıran bir olgudur. Eğitimsizliğin, özellikle kadın yaşamında neden olduğu bu olumsuzluklar nedeniyle, eğitim görmeyle ve sonrasında sahip olacağı kazanımlarla mutlu olabileceğine inanan kadınların yaşantısında bir mutsuzluk nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların eğitim görmesini engelleyen en önemli olgulardan biri, geleneğin çok yönlü besleyerek günümüze kadar getirdiği ataerkidir. Ancak geleneğe ait hakim paradigma konuyla ilgili değişmez bir çizgiye sahip değildir; o, kadınların eğitim görmesini onları koruma/ kollama adına engelleyebildiği gibi, kent yaşamına tutunma sürecinde yapı söküme uğrayarak eğitimin teşvikçisi de olabilmektedir.

Eğitim görmek ve meslek sahibi olmanın çok yönlü kazanımlarına sahip olan kadınlarda, bireysel karar mekanizmalarının daha fazla geliştiği, bu durumun onarın benlik saygısını yükselttiği söylenebilir. Eğitim görmek ve meslek sahibi olarak para kazanmak şüphesiz kadını güçlendiren ve onun benlik saygısını yükselten en temel unsurlardan biridir. Ancak eğitimin tümel olarak bu kazanımları sağladığını savunmak mümkün değildir; kadınların, yüksek eğitim görmeden de yüksek benlik saygısına sahip olması ve karar mekanizmalarına katılması mümkündür.

Son tahlilde, eğitimin kadınların benlik saygısını yükselten ve kadın yaşantılarını her halükarda olumlu etkileriyle kolaylaştıran bir kazanım olduğu, ancak hayatı dönüştürmede bütünsel bir etkiye sahip olmadığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

ARKONAÇ, A. S; PAKER, O., (2012), Söylem Çalışmaları, Nobel, Ankara.

BILLIG, Michael, (1993), Ideology and Opinions, Sage, London.

BERGER,L. P; LUCKMANN, T. , (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşâsı. (Çev., Vefa Saygın Öğütle), Vadi Yayınları, Ankara.

BUTLER, Judith, (2008), Cinsiyet Belası, (Çev., Başak Ertür), Metis Yayınları, İstanbul.

CAFOĞLU, Z; ÇETİN, A., (2010), Kadın Araştırma Görevlilerinin Benlik saygılarının Mesleki Doyuma Etkisi. 21. Yüz yılın Eşiğinde Kadınlar. 3. Cilt. Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını, İzmir.

CONNELL, Robert William, (2005), “Masculinities”, University of California Press, Berkeley, (2002). On Hegemonic Masculinity and Violence: Response to Jefferson and Hall. Theoretical Criminology, 6(1), 89-99.

CONNELL, Robert William, (1998), Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika, (Çev,. Cem Soydemir), Ayrıntı, İstanbul.

EDWARDS, D; POTTER, J, (1992), Discursive Psychology, Sage, London.

ERTÜRK, Selahattin, (1972), Eğitimde Program Geliştirme, Hacettepe Üniversitesi Basımevi, Ankara.

FİDAN, Fatma Zehra, (2008), Latife Tekin'in Eserleri Üstüne Feminist Bir Okuma: Yoksulluk, Toplumsal Dışlanma ve Dil, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

FİDAN, Fatma Zehra, (2013), Kadının Dindarlıkla Karşılaşması: Dindarlığın Kentsel Gündelik Yaşamdaki Dönüşümleri, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

HATTATOĞLU, Dilek, (2003), Çalışan Kadın ya da Ev Hanımı: Çalışmanın Yaşantılanması ve Güçlenme, (Der., Ayşe Yaraman), Kadın Yaşantıları, Bağlam, İstanbul.

KANDİYOTİ, Deniz, (1997), Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar, Metis, İstanbul.

KUZGUN, Yıldız, (2000), Meslek Danışmanlığı Kuramlar Uygulamalar, Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.

LUCKMANN, Thomas, (2003), Görünmeyen Din, (Çev., Ali Coşkun, Fuat Aydın), Rağbet Yayınları, İstanbul.

İYİ, Carter Victor, (1945), Dictionary of Education.

PAKER, Oya, (2005), Günlük Düşüncede Modernlik, Din ve Laiklik, Vadi Yayınları, Ankara.

POTTER, J; WETHERELL, M., (1987), Discourse and Social Psychology, Sage, London.

POTTER, J; WETHERELL, M., (1995), "Discourse Analysis", (Eds., Smith, Harre and Langenhove), Rethinking the Methods of Psychology, Sage, London.

STRAUSS, J; Goethals, G. R, (1989), The Self: Interdisiplinary Approaches, William Collage, United States of America.

SCHICK, Irvin Cemil, (2001), Batı'nın Cinsel Kıyısı, (Çev., Savaş Kılıç, Gamze Sarı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

SHILS, Edward, (2003), "Gelenek", Doğu Batı, (Çev., Hüsamettin Aslan), Sayı: 25: 101-131.

TEMEL, Z. F ; AKSOY, A. B., (2001), Ergen ve Gelişimi, Nobel Yayıncılık, Ankara.

TEZCAN, Mahmut, (1985), Eğitim Sosyolojisi, (4. Baskı), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

WHITE, B, Jenny, (2010), Para İle Akraba, (2. Baskı), (Çev., Aksu Bora),İletişim, İstanbul.

YEĞİN, Abdullah, (1983), Yeni Lügat, (4. Baskı), Hizmet Vakfı, İstanbul.